

De zegels van de abdij van Zonnebeke: een verhaal vol verrassende wendingen

Pieter Donche

TOEN WE IN HET LAATSTE NUMMER van *Heraldicum Disputationes* een kort artikel lazen over het zegel van de abdij van Zonnebeke, merkten we dat de auteur een aantal vragen opwierp waarop hij geen antwoord had. Alle antwoorden zijn nochtans te vinden mits enig verder literatuuronderzoek.¹ Maar het verhaal van de zegels van de abdij van Zonnebeke is er een vol verrassende wendingen, dat we de lezers van dit tijdschrift niet willen onthouden.

De Augustijnenabdij van Zonnebeke vindt haar oorsprong in de stichting in 1072 van een klein kapittel van drie kanunniken door een rijke grondeigenaar en kastelein van Ieper, Fulpold de Loppinis. Dit kapittel was gehecht aan de parochiekerk van Zonnebeke waar de stichter woonde (één der kanunniken was pastoor). Nog lange tijd bleef het kapittel sterk verbonden met de familie van de kasteleinen van Ieper. In 1112 schonk Theobald, kastelein van Ieper zijn kasteel en de heerlijkheid die hij te Zonnebeke bezat aan het kapittel. Het kasteel dat naast de kerk stond werd omgevormd tot klooster. De abt was van dan af ook de feodale heer van de heerlijkheid Zonnebeke, die toen al ruim de helft van de parochie omvatte. Eeuwen later zou de abdij bijna alle grond in Zonnebeke verwerven.² In 1142 namen de kannuniken de regel van Augustinus aan.

Tijdens de godsdienstoorlogen van de 16de eeuw werd de abdij in 1578 door de Geuzen in brand gestoken en tot de grond toe vernield. De paters vluchtten naar hun refugiehuis in Ieper. Daar bleven ze nog dertig jaar, waarna de abdij te Zonnebeke heropgebouwd en heringericht werd en bloeide als nooit tevoren.

Een eerste zegel van de abdij was reeds in gebruik in 1200 en had als randschrift SIGILVM SC(E) MARIE SINNEBECEENSIS ECCLESIE (Algemeen Rijksarchief (ARA), zegelafgietsels, nr. 1558).

Een tweede, zeer gelijkend, maar toch in de details duidelijk anders, vindt men gehecht aan een oorkonde van 1272 en heeft als randschrift ST BEATE MARIE DE SINNEBECCA (ARA, zegelafgietsels, nr. 1555).³

In 1306 was alweer een ander, derde zegel in gebruik, met randschrift SIGILLVM CONVENTUS BEATA MARIE DE SINNEBEKA (ARA, zegelafgietsels, nr. 33186). Al deze zegels zijn van hetzelfde spitsovale type en met dezelfde afbeelding: een zittende Maria met het kind Jezus op de linkerknie. De afbeeldingen verschillen onderling slechts in details.

Waarom tussen 1200 en 1272 een nieuw zegel werd gemaakt is niet bekend, maar voor het nieuwe zegel van 1306 wel. De reden was heel eenvoudig: op dat ogenblik was de zegelmatrijs sinds vele jaren verloren en omdat men blijkbaar alle hoop had opgegeven dat die ooit nog boven water zou komen, had de sinds kort nieuwe abt Hugo besloten om een nieuw zegel te laten maken. Dit nieuwe waarmerk werd ook publiek bekend gemaakt in een oorkonde door de abten van Zonnebeke en Waasten en de proost van Voormezele. Deze oorkonde van 30 april 1306 werd in 1867 in zijn geheel gepubliceerd, samen met een lithografie van het nieuwe zegel dat eraan ging.⁴ Sinds dan is men blijkbaar voorzichtiger met de zegelmatrijs omgesprongen, want zegels van latere datum beelden steeds de afbeelding van 1306 af.

Tijdens de Franse bezetting werd de abdij opgeheven, zoals gedecreteerd bij de wet van 15 Fructidor IV (11 sept. 1796). In februari 1797 werden de kloosterlingen effectief verspreid en in december werd het kloosterdomein verkocht. De archieven verhuisden naar het Groot Seminarie te Brugge, waar ze nog steeds zijn en waar men ook die publieke oorkonde uit 1306 vindt met dit 'nieuwe' zegel er aan gehecht.

Maar de matrijs gemaakt in 1306, verhuisde blijkbaar niet mee met de archieven.⁵ Want die matrijs werd in 1952 teruggevonden bij een oude vodenkoopman te Harelbeke bij Kortrijk. Net op tijd, want het stuk was voorbestemd voor de smeltkroes van oude metalen ... Na 650 jaar werd zij dus ei zo na gered van de vernietiging. Misschien was de zegelmatrijs wel bij één van de vroegere kloosterlingen achtergebleven en had zij daarom niet de weg van de archieven gevolgd? (De laatste reguliere kanunnik van de abdij overleed in 1849.)

De beschrijving van het zegel op de webpagina <<http://www.zonnebeke.be/10toemaatjes/heemkring/200419.shtml>> werd overgenomen van het artikel⁶ dat de vinder twee jaar na zijn vondst publiceerde. De beschrijving van de matrijs sluit perfect aan bij de tekening gemaakt in 1867 van het zegel dat hangt aan de oorkonde van 30 april 1306, waarin het nieuwe zegel publiek openbaar werd gemaakt. Zowel de matrijs als de eerste (officiële) afdruk ermee gemaakt bestaan dus na 700 jaar nog steeds.

Op de volgende bladzijde reproduceren wij die lithografie. Het zegel is deels afgebroken van onderen en van boven (het hoofd van Maria ontbreekt). Men ziet ook dat er links van de zittende Maria een afbeelding van een draakje voorkomt en op de bank iets ligt wat lijkt op twee broden.

Het 'nieuwe' (1306) zegel van de abdij van Zonnebeke, voor het eerst openbaar gemaakt in een oorkonde van 30 april.

Maar wat daarna op de bewuste webpagina vermeld wordt hoort niet bij dit zegel of die zegelmatrijs van 1306! Het gegeven over 'Bangor' en de afbeelding van een zegelmatrijs op de webpagina komen beide uit een *ander* artikel uit 1893 en horen bij het zegel en zegelmatrijs die vóór 1306 in gebruik was (zoals bv. op de eerder genoemde oorkonde van 1272). Zoals hoger al gemeld, geraakte de vorige zegelmatrijs kort na 1272 verloren, wat dan in 1306 de aanleiding was tot het maken van een nieuwe matrijs.

Is de vondst bij een voddenkoopman van een 650 jaar oude zegelmatrijs al een merkwaardig feit op zich, dan is de geschiedenis van de kort na 1272 verloren zegelmatrijs nog merkwaardiger... Deze werd namelijk rond 1890, op 500 km van de abdij vandaan, gevonden in een veld van de parochie Bangor (Groot-Britannië). Bangor is een universiteitsstadje (thans 12.000 inwoners) in het noordwesten van Wales. Al in 525 was daar een kloostergemeenschap. Bangor in het Welsh betekent overigens 'omheining van gevlochten rijswerk', zoals er een ter bescherming was rondom dit klooster in de vroegste tijden.

De zegelmatrijs moet blijkbaar door een reizende abt aldaar verloren geraakt zijn. Wat deed die abt daar? Inspiratie opdoen bij een gelijkgestemde kloostergemeenschap? We kunnen er alleen maar naar gissen.

In 1306 had men blijkbaar de hoop opgegeven de verloren matrijs nog terug te vinden. Maar na bijna 600 jaar kwam die matrijs dus alsnog boven water (of eerder: boven grond)! In 1893 was die in bezit van een gentleman aldaar (allicht de vinder) nadat die enkele jaren te voren gevonden was. Benieuwd om meer te vernemen over dit kleinood stuurde hij het op naar de *Cambrian Archaeological Association* voor identificatie.

De Welshe archeologen zullen aanvankelijk wel gedacht hebben dat het voorwerp thuishoorde bij één van hun lokale religieuze instellingen, maar de

identificatie bleek toch niet zo goed te lukken. Men deed daarom verder beroep op specialisten van het British Museum en een afdruk van het zegel werd opgestuurd. Een M. W. de Gray Birch van het British Museum identificeerde het zegel als van de reguliere kanunniken van de orde van St. Augustinus van Zonnebeke bij Ieper. Daarna beschreef J. Griffith van de Welshe archeologische kring het in een artikel in hun tijdschrift, samen met een zeer scherpe foto op tweemaal de ware grootte.⁷ Blijkbaar werden ook Belgische collega's in de archeologie hiervan met bekwame spoed op de hoogte gesteld, want nog in hetzelfde jaar verscheen er ook een artikel met dezelfde foto over in het tijdschrift van een Brusselse oudheidkundige vereniging.⁸

Het is de foto uit 1893 die op de webpagina werd geplaatst, maar dus met de verkeerde jaaraanduiding '1306'. Op die matrijs ziet men links en rechts van Maria twee monogrammen. Zij stellen de letters alfa en omega voor, gedraaid over 90 graden en met nog een kruisje respectievelijk erboven en eronder.

Een woordelijke beschrijving van het 'nieuwe' zegel uit 1306 en een afbeelding van de eerder in gebruik zijnde matrijs werden op de webpagina met elkaar vereenzelvd ... Best verwarrend dus. Of waarmee nog maar eens aangetoond is, dat, wat op internet gevonden wordt, best altijd aan de bronnen zelf gecheckt wordt.

De *Cambrian Archaeological Association* bevestigde ons dat de zegelmatrijs van 1272 nog steeds te Bangor bewaard is en wel in het archeologisch museum aldaar. De zegelmatrijs van 1306 daarentegen bevindt zich evenwel niet in een of ander Kortrijks museum. We weten niet waar deze zich momenteel bevindt.⁹

Eindnoten

¹ DOM U. BERLIÈRE & N. HUYGHEBAERT (red.), *Monastion Belge, Tome III, Flandre Occidentale, Troisième volume, Abbaye de Notre-Dame à Zonnebeke*, Liège, Centre National de Recherches d'Histoire Religieuse, 1974, pp. 855-883 i.h.b., pp. 858-859.

² In 1698 kocht de abdij de heerlijkheid van *Rollegem* op, die zich over de andere helft van de parochie uitstreckte, zodat zij van toen af zo goed als alle grond in Zonnebeke (op enkele kleine deeltjes onder de kasselrij Ieper ressorterend na) bezaten. Tot voor dat jaar waren er lange twisten geweest tussen de abt en de heer van *Rollegem* over wie nu het recht had zich de heer van de dorpsheerlijkheid Zonnebeke te mogen noemen.

³ Het zegel en tegenzegel van 1272 wordt beschreven in: L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inventaire des archives de la ville de Bruges, Introduction*, 174, Brugge, 1878.

⁴ Door de in Londen geboren, maar in Brugge ingeweken W.H.J. WEALE, 'Sceau de l'abbaye de Zonnebeke M.CCC.VI', in: *La Flandre, revue des monuments d'histoire et d'antiquités*, I (1868), pp. 93-94. De oorkonde is gedateerd 1306, *pridie Kalendas mensis Maii* (30 april 1306). (lithografie door Edw. Gailliard en Co)

⁵ Want dan zou zij zeker opgemerkt geweest zijn door kan. C. Callewaert, docent kerkgeschiedenis aan dit seminarie, die circa 1905 begonnen was met de uitgave van de oudste oorkonden van de abdij van Zonnebeke en die in 1914 klaar was en in 1925 gepubliceerd. Een van de seminaristen op dat ogenblik en die door Callewaert aan het werk werd gezet op deze oorkonden (in het kader van praktische oefeningen bij de cursus geschiedenis) was E.H. Valeer Pil, de auteur van de voornaamste monografie over de abdij van Zonnebeke: v. PIL, *Zonnebeke, heerlijk verleden en zonnig heden*, Langemark, Vonksteen, 1962.

⁶ De vinder (uit Gullegem nabij Kortrijk) publiceerde er twee jaar later een artikel over: L. PONSEELE, 'Het zegel der abdij van Zonnebeke', in: *Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk*, nieuwe reeks, XXVII, 151-154, Kortrijk, 1954.

⁷ J.E. GRIFFITH, *Archaeologia Cambrensis*, april 1893, p. 187. Met dank aan de huidige voorzitter Frances Lynch-Llewellyn uit Bangor die ons een fotokopie van het artikel stuurde.

⁸ P. S(AINTENOY), 'Le sceau de l'abbaye de Sonnebeecke, près d'Ypres', in: *Annales de la Société d'archéologie de Bruxelles*, VII, pp. 479-480, Bruxelles, 1893 (met lithografie). Hier wordt gezegd dat de foto een vier maal vergroting is, hoewel het een even grote afbeelding is. Het is maar hoe je het bekijkt: met vier maal wordt wellicht een vier maal grotere oppervlakte bedoeld, d.w.z. in hoogte en breedte twee maal de ware grootte, want de afbeelding is ong. 130 mm hoog (vergelijk met de matrijs van 1306 die 76 mm meet). De zegelmatrijs nog in gebruik in 1272 was dus iets kleiner dan deze gemaakt in 1306.

⁹ E-mail van de Stedelijke Musea Kortrijk van 21 september 2005.

Het zegel van de abdij van Zonnebeke dat vóór 1306 in gebruik was, zoals te zien op een oorkonde uit 1272.

De ongewone figuur in het wapen van Lucas Cranach

Jos Goolenaerts

EN HOBBY APART, HET NATEKENEN van portretten van historische personages en deze laten vergezeld gaan van hun familie- of persoonlijk wapen. Voor het portret op papier komt eerst nazien of er een wapen voor bestaat. Dat kunnen staatshoofden zijn, kunstenaars, geleerden, schilders, geestelijken e.a.. Voor kunstschilders zijn er verschillende waarvan geweten is welk wapen zij voerden. Voor de nog op te zoeken is het niet altijd eenvoudig om het juiste wapen bij de juiste persoon te brengen. Gemakkelijkshalve gaat het eerste bezoek bij de gekende Rietstap en daar kan men dan soms vier of meer dezelfde namen ontmoeten voor toch verschillende families. Als tegenprestatie voor het geoefende geduld is achter sommige wapens vermeld aan wie dit is toegewezen. Na al meer dan honderd voorgangers kwam op zekere dag het gezicht van kunstschilder Lucas Cranach uit de tekenpen en kreeg mijnheer Rietstap weer bezoek die wist te vertellen dat hij maar één Cranach kende en dat was Lucas de kunstschilder.

Om nu tot het wapen van Lucas Cranach te komen moeten we enkele passages uit zijn leven volgen. De 15de en 16de eeuwen werden de gouden eeuwen voor de Duitse schilderkunst genoemd waarin Dürer en Cranach de heel bijzondere waren. Lucas Cranach werd geboren in 1472 in het oud Frankische stadje Cronach. Over een familienaam was er geen zekerheid en is hij zich naar zijn geboorteplaats gaan noemen. De eerste dertig jaren van zijn leven blijven in het duister gehuld, maar vermoedelijk leerde hij van zijn vader, die ook schilder was de grondbeginselen van de stiel. In de overgangsjaren van de 15de naar de 16de eeuw vindt men hem terug op weg naar Nuremberg, over Passau en Linz belandt hij te Wenen waar zijn eerste bekende werken tot stand kwamen. Het oudste met zekerheid gekende werk van hem was een kruisiging van Christus, een onderwerp dat hem bleef boeien. In 1504 verliet hij Wenen en ging naar Thüringen. In Ghota huwde hij de dochter van de burgemeester en kort daarop kreeg hij van de Saksische Keurvorst Frederik de Wijze een aanzoek om aan diens hof in Wittenberg te komen. In 1505 ging Cranach op het voorstel van de vorst in en vanaf dan schijnt zijn leven in stroomversnelling te gaan. Door zijn werk aan het Hof van de Keurvorst was